

ЗАГИБЕЛЬ ЛЮДЕЙ ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

ЛЕМЕХА Ростислав Ігорович - доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Львівського національного університету ветеринарної медицини
DOI: <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2024.1.16>

Суспільно небезпечний наслідок у вигляді смерті людини у різних статтях Особливої частини КК України позначається різними термінами: «смерть пацієнта»; «смерть потерпілого»; «загибель людей»; «загибель потерпілого». В той же час, доводиться констатувати, що у КК України як кваліфікуюча ознака виділяється також «загибель людини».

Заподіяння шкоди життю людей становить собою поширений наслідок кримінальних протиправних посягань. Зокрема, такого роду наслідки передбачені не лише статтями розділу «Кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я особи», а й статтями більшості інших розділів Особливої частини чинного КК України та слугують ознакою основного, кваліфікованого, особливо кваліфікованого або привілейованого складів кримінальних правопорушень.

Аналіз диспозицій статей КК України вкотре наводить на висновок, що законодавець безпідставно прирівнює загибель людей до інших менш шкідливих наслідків, серед яких – масова загибель об'єктів тваринного чи рослинного світу, масове захворювання людей, майнова шкода у великому розмірі, значне забруднення довкілля, майнова шкода в особливо великому розмірі, нещасні випадки з людьми, аварії, пожежі, тяжкі тілесні ушкодження. Водночас, в інших статтях кримінального закону законодавець закріпив загибель людей як кваліфікуючу ознаку відносно перелічених наслідків. Така ситуація вкотре підтверджує непослідовність законодавця в термінологіч-

ному закріпленні кримінально-протиправних наслідків.

Доведено відсутність будь-яких закономірностей, яким відповідали б усі статті КК України, у яких передбачена відповідальність за злочини, ознакою складів яких є загибель людей. Такі закономірності простежуються, як правило, лише для окремих груп статей.

Ключові слова: загибель людей, кримінальна відповідальність, тяжкі наслідки, кваліфікуюча ознака, склад кримінального правопорушення.

Постановка проблеми

Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення, ознакою складів яких є тяжкі наслідки, завжди цікавила науковців. І не випадково, адже тяжкі наслідки – це ознака, передбачена й у Загальній, і в Особливій частинах Кримінального кодексу України (далі – КК України), причому в Особливій частині вона простежується у статтях майже всіх розділів. Окрім того, тяжкі наслідки є одним із багатьох наскрізних кримінально-правових понять, наявність яких свідчить, з одного боку, про стабільність правової системи та незмінність змісту основних кримінально-правових понять, а з іншого – про мінливість законодавства.

У багатьох статтях КК України тяжкі наслідки законодавець називає конкретно: загибель людей, загибель кількох осіб, смерть та інші. Попри таку поширеність визначення цього поняття у кримінально-

му законодавстві немає, що унеможливило його вживання у різних значеннях і, як наслідок, неоднозначне його трактування. Така ситуація спричинена термінологічними недоліками КК України, недосконалістю побудови правових норм, нечіткістю позиції Верховного Суду України, а також неузгодженістю наукових рекомендацій із цього питання.

У результаті цього практика не має чітких орієнтирів для вирішення питань кримінально-правової кваліфікації за вчинення кримінальних правопорушень, ознакою складів яких є тяжкі наслідки. Аналіз стану законодавства в цій частині служить підставою для висновку про необхідність його вдосконалення, оскільки сам законодавець формулює норми без належного врахування того, наскільки зручними вони є для застосування.

Аналіз останніх досліджень

У науці кримінального права України поняття кримінально-протипарвних наслідків досліджували П.П. Андрушко, М.І. Бажанов, П.С. Берзін, Л.П. Брич, Н.О. Гуророва, Л.М. Демидова, О.І. Денькович, О.О. Дудоров, А.В. Загика, Ю.В. Мантуляк, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, М.І. Панов, В.А. Робак, А.В. Савченко, С.І. Селецький, А.А. Стрижевська, З.А. Тростюк, М.І. Хавронюк, І.В. Хохлова, О.П. Шем'якова, Н.М. Ярмиш та інші.

Попри вагомість теоретичних досліджень, низка питань залишається дискусійною чи нерозкритою, до деяких положень учені ставляться некритично. Ступінь теоретичної обґрунтованості наслідків як наскрізного кримінально-правового поняття, відображається і в правозастосовній діяльності, спричиняє труднощі у слідчо-прокурорській і судовій практиці. Аналіз вироків у кримінальних справах про аналізовані кримінальні правопорушення показав, що найчастіше помилки трапляються при конкретизації змісту оцінних понять і кримінально-правової кваліфікації відповідних посягань через брак критеріїв розмежування змісту відповідних понять. Для прикладу, одні і ті

ж суспільно небезпечні діяння отримують різну кримінально-правову оцінку (наприклад, заподіяння особі смерті чи тяжких тілесних ушкоджень унаслідок порушення чинних на певних видах транспорту правил, в одних випадках кваліфікують за сукупністю зі статтями про необережне заподіяння смерті чи тілесних ушкоджень, а в інших – лише за статтею, що передбачає відповідальність за порушення відповідних правил).

Постановка завдання

Метою статті є аналіз поняття «загибель людей» як кваліфікуючої ознаки складів кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу

Суспільно небезпечний наслідок у вигляді смерті людини у різних статтях Особливої частини КК України позначається різними термінами: «смерть пацієнта» (ч. 1 ст. 141); «смерть потерпілого» (ст. 287, 288); «загибель людей» (ст. 196, 236, 237, 264, 291, 417); «загибель потерпілого» (ч. 1 ст. 415). У той же час доводиться констатувати, що у КК України як кваліфікуюча ознака виділяється також «загибель людини» (ч.3 ст.258, ч.3 ст.270-1, ч.3 ст.367, ч.3 ст.447 КК України).

Аналіз показав, що законодавець за тяжкістю наслідків прирівнює загибель людей до їх захворювання. Проте більш незрозумілим видається одночасне застосування в диспозиції статті наслідків у виді загибелі людей і загибелі об'єктів тваринного чи рослинного світу. З цього приводу слушно В.О.Навроцький зауважує, що український законодавець загибель людей не визнає винятковим, особливим, таким наслідком, якому немає рівних за суспільною небезпекою [2]. У кримінально-правовій літературі наслідки у вигляді загибелі людей віднесені до особливо тяжких наслідків, всі інші – до «тяжких» та «інших тяжких наслідків» [3].

Заподіяння шкоди життю людей становить собою поширений наслідок кримінальних протиправних посягань. Зокрема, такого роду наслідки передбачені не лише статтями розділу «Кримінальні

правопорушення проти життя і здоров'я особи», а й статтями більшості інших розділів Особливої частини чинного КК України та слугують ознакою основного, кваліфікованого, особливо кваліфікованого або привілейованого складів кримінальних правопорушень. Для означення такого наслідку, як настання смерті людини, законодавець застосовує поняття «загибель людей» (ст. 196, 236, 237, 264, 291, 417) або «загроза загибелі людей» (ч. 1 статей 259, 267, 272, 273, 274, 275, 283, 326). Уже ці, суто кількісні, показники підтверджують, що питання, пов'язані зі з'ясуванням змісту наслідків у вигляді загибелі людей, доволі часто постають перед теорією кримінального права та правозастосовною практикою [2].

Показовими в цьому плані є відповіді на запитання анкети «Які з перелічених понять («тяжкі наслідки», «особливо тяжкі наслідки» чи «інші тяжкі наслідки»), на ваш погляд, охоплюють поняття «загибель людей»?» 18,8% респондентів дали відповідь, що загибель людей належить до тяжких наслідків; 79,2% стверджують, що особливо тяжкі наслідки охоплюють поняття «загибель людей»; і лише 2% опитаних переконані, що такий вид наслідків, як загибель людей, слід віднести до інших тяжких наслідків.

Однією із ключових проблем є з'ясування змісту поняття «загибель людей» як виду кримінальних протиправних наслідків. У вирішенні цієї проблеми можна виокремити два напрями. Представники першого вважають, що під загибеллю людей потрібно розуміти смерть хоча б однієї особи [1], натомість, представники другого переконані, що під загибеллю людей потрібно розуміти смерть щонайменше двох осіб [2, с.44-47]. У жодній із статей Особливої частини КК України, де наслідками названа загибель людей, не передбачено заподіяння смерті одній особі. Як справедливо зазначає З.А. Тростюк, використання терміна «загибель людей» мало б однозначно характеризувати множину, загибель двох чи більше потерпілих, яким заподіяно смерть [4]. Вживати словосполучення «загибель людей» щодо випадків

заподіяння смерті хоча б одній особі нецільно. Правильність цієї позиції підтверджують аргументи, наведені в кримінально-правовій доктрині:

- з граматичної точки зору, слово «людей» означає множину, «загибель людей» передбачає наявність двох чи більше потерпілих, яким заподіяно смерть;

- для вказівки на заподіяння смерті одній особі законодавець використовує інші терміни («смерть потерпілого» тощо);

- термін «загибель кількох осіб», рівнозначний за змістом терміну «загибель людей», водночас вказує на заподіяння смерті двом чи більше потерпілим [5].

У кримінально-правовій літературі стверджується, що для того, щоб кримінальний закон розумівся і застосовувався хоча б приблизно однаково до кожної схожої ситуації, він сам по собі має бути сформульованим максимально чітко, так, щоб потреби у його тлумаченні не виникало [5].

У Постанові ПВС України №17 від 10 грудня 2004 р. «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» під загибеллю людей (ст. 236, 237) слід розуміти смерть хоча б однієї людини [6]. Як ми вже побачили, подібні суперечливі тлумачення є типовими для судової практики. В.О. Навроцький запропонував як типовий спосіб законодавчого вирішення проблеми – «відмову законодавця від вказівки на наслідки, які полягають у заподіянні смерті одній чи кільком особам у диспозиціях статей КК, котрі передбачені іншими розділами Особливої частини (крім розділу «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи»). Тоді заподіяння смерті завжди буде кваліфікуватись за сукупністю з відповідними статтями розділу II Особливої частини КК» [2]. За чинного КК учений пропонує кваліфікувати діяння, що призвели до смерті однієї особи, за такими правилами: «якщо поряд із наслідками у вигляді загибелі людей у КК передбачені інші тяжкі наслідками, то заподіяння смерті одному потерпілому слід оцінювати як ці наслідки; коли диспозиція статті не передбачає заподіяння інших тяжких на-

слідків, то скоєне потрібно кваліфікувати за сукупністю зі статтями про умисне чи вчинене через необережність вбивство однієї особи» [2].

Суспільно небезпечний наслідок у вигляді смерті людини в різних статтях Особливої частини КК України позначається різними термінами: «смерть пацієнта» (ч. 1 ст. 141); «смерть потерпілого» (ст. 287, 288); «загибель людей» (ст. 196, 236, 237, 264, 291, 417); «загибель потерпілого» (ч. 1 ст. 415).

У деяких диспозиціях статей, поряд із переліченими термінами, використовуються словосполучення «середньої тяжкості тілесні ушкодження» (ст. 287, ст. 288, ч. 1 ст. 415 КК України); «тяжкі тілесні ушкодження» (ст. 196, ст. 287, ст. 288, ч. 1 ст. 415 КК України), що свідчить про те, що законодавець шляхом встановлення однакового покарання за діяння, що спричинили настання таких наслідків, фактично прирівнює смерть потерпілого до заподіяння середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень, що навряд чи є доцільним.

Аналіз диспозицій статей КК України вкотре настановлює на висновок, що законодавець безпідставно прирівнює загибель людей до інших менш шкідливих наслідків, серед яких – масова загибель об'єктів тваринного чи рослинного світу, масове захворювання людей, майнова шкода у великому розмірі, значне забруднення довкілля, майнова шкода в особливо великому розмірі, нещасні випадки з людьми, аварії, пожежі, тяжкі тілесні ушкодження. Водночас, в інших статтях кримінального закону, законодавець закріпив загибель людей як кваліфікуючу ознаку відносно перелічених наслідків. Так, у ч. 3 ст. 258 КК України загибель людей є кваліфікуючою ознакою щодо заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків. У ч. 3 ст. 282 КК України загибель людей є кваліфікуючою ознакою відносно спричинення потерпілому середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень або завдання великої матеріальної шкоди. В іншому випадку загибель кількох осіб кваліфікуючою ознакою стосовно до смерті

потерпілого або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (ст. 286 КК України). Така ситуація вкотре підтверджує непослідовність законодавця в термінологічному закріпленні кримінально протиправних наслідків.

Висновки

Отож, одні і ті ж наслідки в одних нормах віднесені до тяжких наслідків, в інших визнані або більш або менш небезпечними за них. Крім того, такі наслідки, як смерть особи, загибель людей, законодавець не визнав винятковими й у багатьох випадках прирівняв до значно меншої шкоди. За такого стану речей покарання не відповідатимуть заподіяній шкоді.

Література

1. Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушенням режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-93#Text>

2. Навроцький В.О. «Загибель людей» як вид злочинних наслідків: проблеми встановлення змісту та кваліфікації. Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: матер. наук.-практ. конф. Харків, 22-23 квітня 2004 р. – К.; Х.: Юрінком Інтер, 2004. С.44-47.

3. Мантуляк Ю. Окремі питання конкретизації поняття «інші тяжкі наслідки» та «особливо тяжкі наслідки». *Прокуратура, Людина. Держава*. 2004. № 12. С. 57–60

4. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України [Текст] : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. - Львів, 2000. – 413 с.

5. Хавронюк М.І. До питання про термінологію нового Кримінального кодексу України. *Правова держава*. 2002. №4. С.325-330

6. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: Постанова ПВС України №17 від 10 грудня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text>

SUMMARY

In various articles of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, a socially dangerous consequence in the form of a person's death is indicated by different terms: «death of a patient»; «death of the victim»; «death of people»; «victim's death». At the same time, it must be stated that the Criminal Code of Ukraine also singles out «death of a person» as a qualifying feature.

Damage to people's lives is a common consequence of criminal wrongdoing. In particular, such consequences are provided for not only by the articles of the section «Criminal offenses against the life and health of a person», but also by the articles of most other sections of the Special Part of the current Criminal Code of Ukraine and serve as a sign of the main, qualified, especially qualified or privileged composition of criminal offenses.

The analysis of the dispositions of the articles of the Criminal Code of Ukraine once again leads to the conclusion that the legislator unjustifiably

equates the death of people with other less harmful consequences, including the mass death of objects of the animal or plant world, mass disease of people, large-scale property damage, significant pollution of the environment, property damage in a particularly large amount, accidents with people, accidents, fires, serious bodily injuries. At the same time, in other articles of the criminal law, the legislator established the death of people as a qualifying feature for the listed consequences. This situation once again confirms the inconsistency of the legislator in the terminological fixation of criminally illegal consequences.

The lack of any rule that would consolidate all the articles of the Criminal Code of Ukraine, where grave consequences are the sign of corpus delicti, is proved. Such rules can be traced only for separate groups of articles.

Key words: death of people, criminal liability, grave consequences, qualified sign of corpus delicti, composition of a criminal offence.